

דף שבועי

בס"ד

פרשת פינחס, תשפ"ה, מספר 1627

הנני נותן לו את בריתי שלום – לזיהוי של אליהו כמלאך הברית אבשלום ליבוביץ

בן אלעזר בן אהרן הכהן. וכאן אתה מקנא, חייך שאין ישראל עושין ברית מילה עד שאתה רואה בעיניך, מכאן התקינו חכמים לעשות כיסא אחד מכובד למלאך הברית.

אומנם, האירוע בשיטים אינו קשור ישירות לברית מילה, אולם הקנאה לקב"ה, לעריות ולברית מילה, גורמת לזיהוי של אליהו כפינחס.

נראה שמסורות אלו, זיהוי אליהו כפינחס וזיהוי כמלאך הברית שזורות זו בזו.

האם ניתן למצוא למסורת זו שורשים קדומים יותר?

בפרשתנו, הקב"ה מצווה למשה לומר לפינחס: "לֹכֵן אָמַר הַנְּנִי נָתַן לוֹ אֶת בְּרִיתִי שְׁלוֹם" (במ' כה:יב). השימוש במונח "נותן ברית" תמוה מעט.

'ברית' אינה חפץ למסירה; 'ברית' היא הסכם בין צדדים, ובהמשך הצדדים צריכים לקיים את הכתוב בו. לפעמים הם חוטאים להסכם ואינם עומדים בו. הפעלים הנאמרים בקשר לברית הם בעיקר 'כורתיים', לעיתים 'שומרים', 'מקיימים' או 'מפירים', אך לא "נותנים". ואכן, ברוב המוחלט של הופעות המילה "ברית" בתורה, מוצמדים אליה פעלים מתאימים: "וַיִּכְרְתוּ שְׁנֵיהֶם בְּרִית" (בר' כא:כז); "שִׁמְרֵם הַבְּרִית וְהַחֲסֵד" (דב' ז:ט); "לִמְעַן הִקֵּים אֶת בְּרִיתוֹ" (דב' ח:יח); "אֶת בְּרִיתִי הַפֶּר" (בר' יז:יד), ועוד דוגמאות רבות מספור.

אולם הפועל "לתת" כמעט ואינו נקשר בתורה לברית. ישנה רק חריגה אחת; בתחילת פרשת ברית המילה בבראשית, הקב"ה אומר לאברהם "וְאֶתְּנָה בְּרִיתִי בֵּינִי וּבֵינְךָ" (בר' יז:ב).

הפרשנים על אתר, גם בפרשת פינחס וגם בפרשת לך לך, מעירים על הפסוקים הללו, אך אינם מתייחסים למינוח המוזר "לתת ברית".

פעמים רבות, כשישנה מילה קשה שאינה מובנת, והפרשנים הקלאסיים אינם באים לעזרתנו, ניתן לפנות לתרגומים הארמיים. בעיקר לתרגום אונקלוס, שבד"כ משתדל לתרגם את הכתוב באופן מילולי. אין ספק

הנני שלח מלאכי ופנה דרך לפני ופתאם יבוא אל היכלו האדון אשר אתם מבקשים ומלאך הברית אשר אתם חפצים הנה בא (מלאכי ג:א).

בישראל קיימת מסורת עתיקת יומין, שאלהו הנביא מבקר בכל ברית מילה הנערכת בעם ישראל. מסורת זו מבוססת על הבנת הפסוק במלאכי, שמלאך הברית הינו אליהו הנביא. ברובד הפשוט הזיהוי נעשה על סמך הנאמר בסוף אותו פרק במלאכי, שאלהו יבוא "לפני בוא יום ה'" (שם ג:כג).

מסורת נוספת, עתיקה אף היא, מזהה את אליהו כפינחס. מסורת זו מובאת בילקוט שמעוני בשמו של ריש לקיש (ילק"ש פנחס תשעא):

אמר רבי שמעון בן לקיש: פנחס הוא אליהו. א"ל הקב"ה אתה נתת שלום בין ישראל וביני בעולם הזה, אף לעתיד לבוא אתה הוא שעתידי ליתן שלום ביני לבין בני שנאמר: "הנה אנכי שלח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום ה' הגדול והנורא" (שם:שם) וגו' "והשיב לב אבות על בנים" (שם:כד).

האם הדמיון בין אליהו לפינחס נובע רק מחתירתם להשכנת שלום בין ישראל לאביהם שבשמים או אולי גם ברית המילה מקשרת ביניהם?

מובא בפרקי דרבי אליעזר (פרק כח):

כך היו ישראל נהוגין למול עד שנחלקו לשני ממלכות, ומלכות אפרים נמנעה מהם ברית המילה, ועמד אליהו זכור לטוב וקנא קנאה גדולה, ונשבע על השמים שלא להוריד טל ומטר על הארץ, ושמעה איזבל ובקשה להרוג אותו... ועמד אליהו ז"ל וברח לו להר חורב... נגלה לו הב"ה ואמר לו, מה לך פה אליהו? (השיב אליהו) 'קנא קנאתי'. אמר לו הקב"ה, לעולם אתה מקנא. קנאת בשטים על גלוי עריות, שני פנחס

* אבשלום ליבוביץ, גבעת שמואל.

הַבְּרִית אֲשֶׁר אָנִי נֹתֵן בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם (בר' ט:יב). גם פה יש 'נתינה' סמוכה לברית, ואונקלוס מתרגם "די אנא יהב בין מימרי וביניכם" (יש לשאול שאלה זו גם על הפסוק בבראשית; מדוע שם אונקלוס מתרגם "ואתן" ולא "ואתיהב").

על מנת לנסות לענות על השאלה ואולי גם לרמוז על הקשר בין פינחס לברית המילה, נשוב לפרשייה בתורה שבה אברהם אבינו מצטווה על המילה (בר' יז:א-יד):

וְהָיָה אֲבָרָם בֶּן תִּשְׁעִים שָׁנָה וְתִשַׁע שָׁנִים וַיֵּרָא ה' אֶל אֲבָרָם וַיֹּאמֶר אֵלָיו... הִתְהַלֵּךְ לִפְנֵי וְהָיָה תָמִים. וְאַתָּה בְרִיתִי בֵּינִי וּבֵינְךָ וְאַרְבָּה אוֹתְךָ בְּמֵאד מְאֹד... ואתה את בריתי תשמור... המול לכם כל זכר. ונמלתם את בשר... והיתה בריתי בבשרכם לברית עולם.

פרשייה זו היא פרשיית "ברית המילה". שתי המילים: "ברית" ו"מילה" הן מילים מנחות בפסוקים. המילה 'ברית' לנגזרותיה מופיעה בה תשע פעמים, ושש פעמים "מילה" מופיעה לנגזרותיה.

אונקלוס משתמש בהטיות "קים" כדי לתרגם ברית. ואילו 'מילה' מתורגמת כאן כ"גזר" לנטייתיה: "מגזר לכון כל דכורא" ו"תגזרון ית בשרא דערלכן" ו"ובר תמניא יומין יתגזר לכון".

נמצאנו למדים שיש קשר הדוק בין הברית שכורת הקב"ה עם אבי האומה, אברהם, לברית המילה. ברית "כורתים" ובארמית "גוזרים", ואת התינוק הזכר "מלים" ובארמית גם "גוזרים".

נחזור לפרשתנו. הקב"ה נותן ברית לפינחס, ואונקלוס אינו מתרגם "יהב" וגם לא "ואתן" כמצופה, אלא: "אנא גזר ליה ית קיימי".

ייתכן שאונקלוס רצה לרמוז לנו כאן, לראשונה, על הקשר בין ברית המילה לבין מעשיו של פינחס, ולמתנה שקיבל מהקב"ה בזכות מעשיו.

לכן גם מובן שפינחס זה אליהו, מלאך הברית. בעז"ה תתקיים בנו הנבואה: "הִנֵּה אֲנִי שֹׁלֵחַ לְכֶם אֶת אֵלֶיָּה הַנָּבִיא לִפְנֵי בּוֹא יוֹם ה'".

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
 כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
 ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
 יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
 עורכת לשון: רחל הכהן שיף

שמדובר באחד התרגומים/פירושים הקדומים ביותר שהתקבל והתקבע בכל קהילות ישראל כתרגום העיקרי.

לא נוכל לעבור כאן על כל המופעים של המילה 'ברית' בתורה וכיצד תרגם אונקלוס את כל הפעלים הצמודים אליה, אולם ננסה להתמקד בעיקרי הצמדים. יש דוגמאות רבות לצמד "כריתת ברית": "ה' אֶל־הֵינוּ כָּרַת עִמָּנוּ בְּרִית בְּחֶרֶב" (דב' ה:ב); "הִנֵּה אֲנִי כָרַת בְּרִית" (שמ' לד:י); "מִלְכָּד הַבְּרִית אֲשֶׁר כָּרַת אִתָּם בְּחֶרֶב" (דב' כח:טט); "אֲנִי כָרַת אֶת הַבְּרִית הַזֹּאת" (דב' כט:יג) ועוד. בכל המקומות הללו אונקלוס מתרגם: "גוזר ית קימא", וההקשר ברור לכל דובר עברית היום. מבלי להיכנס להסבר מדוע 'כורתים' ברית (ראו רש"י בברית בין הבתרים), הקשר בין "כריתה" ל"גזירה" ברור.

הקמת ברית – "וְהִקְמַתִי אֶת בְּרִיתִי אִתְּךָ" (בר' ו:יח); "הִנֵּנִי מְקִים אֶת בְּרִיתִי אִתְּכֶם" (בר' ט:ט); "וְהִקְמַתִי אֶת בְּרִיתִי" (שם:יא). במופעים אלה, אונקלוס מפרש תמיד: "אקים ית קימא".

שמירת ברית – "וּשְׁמַרְתֶּם אֶת בְּרִיתִי" (שמ' יט:ה); "וְאַתָּה אֶת בְּרִיתִי תִשְׁמֹר" (בר' יז:ט). כאן השתמש אונקלוס בהטיות של שורש "נטר" כדי לתרגם את הכתוב.

אונקלוס מדייק ומדקדק. כשכתוב "וּבְרִיתְךָ יִנְצְרוּ" (דב' לג:ט), שלנו מובן שמדובר במילה נרדפת ל: "ובריתך ישמורר", אונקלוס רגיש לשינוי הכתוב. הוא אינו משתמש בפועל משורש נ'ט'ר, אלא מתרגם: "וקימך לא אשניר" (כנראה מלשון שינוי, בריתך לא ישנו).

ראינו אפוא, שאונקלוס מקפיד על תרגום מדויק, ומתרגם כל פעם את הפעלים הנסמכים ל"ברית" בצורה זהה.

האם הדבר נכון גם באשר לצמד "נתינת ברית"? להפתעתנו אין זה כך.

את הפסוק "וְאַתָּה בְּרִיתִי בֵּינִי וּבֵינְךָ" (בר' יז:ב) אונקלוס מתרגם: "ואתן קיימי בין מימרי (דברי) ובינך" ולמעשה כמעט שאינו משנה כלום ואינו מוסיף בתרגום (מדובר בתוספת שולית, בשל שיטתו להרחיק האנשה מה').

לעומת זאת, בפרשתנו הוא מתרגם את הפסוק: "הִנֵּנִי נֹתֵן לוֹ אֶת בְּרִיתִי שְׁלוֹם" (במ' כה:יב): "בכן אמר הא אנא גזר ליה ית קיימי שלם" (למעשה אונקלוס מתרגם כאן שלא כדרכו – הנני כורת לו את בריתי שלום).

יש לשאול כאן שתי שאלות: 1. מדוע שינה אונקלוס את התרגום פה מהתרגום בבראשית? 2. מדוע השתמש פה אונקלוס בתרגום המשמש אותו בד"כ לתרגם את המונח "כריתת ברית"? אם רצה להשתמש בתרגום אחר, יכול היה להשתמש במילה כמו "יהב" למשל. כך תרגם את הפסוק "זאת אות